

Balázs Ferenc se néz se jobbra, se balra, ő csak a falut nézi, s a völgyet. Azon túl a világot még a bizonytalanság s az álom köde borítja. Mintha a megpróbált Candide bölcsessége lebegne tanítása fölött: Cultivons notre jardin: ápoljuk virágoskertünket, s a világ majd okul példánkon és maga is munkához lát. Tisztos, de együgyű eszmény! De még ezt az eszményt is csak szerencsés falvak, szerencsés emberek, önálló gazdák, székely közbirtokosok melengethetik, mert a számtalan földnélküli parasztnak, mindenféle zsellér, napszámos vagy kubikus népnek előbb föld kell és földet nem szerezhet máskép', mint politikával, a szó harcos értelmében. A falut a faluból, belülről megsegíteni szép gondolat, csak hogy a falu sorsát nem belülről, önmaga intézi, hanem kívülről a város, (a tőzsde, a bank, a világpiac, stb.). A „város” (a tőkés város) túlzott ipartámogatással, az ipari és mezőgazdasági árák közti aránytalansággal, az u. n. agrárrolló segítségével megrövidíti a falut, s ezen távolról, a faluból segíteni — a ‚cultivons notre jardin’ elve alapján — aligha lehet. De kevésbé segíthetünk a faluból a világ általános válságán s a veszélybe jutott békén, — márpedig a háborús veszély a levegőbe! Ép' itt szól bele a dolgokba a „nagy-politika”, a város és itt lép fel a dolgozó osztályok közös politikájának szükségessége. Távol áll tőlünk a szűkebb feladatok, a részletmunka lenézése. Igenis, ápoljuk virágoskertünket, takarítsuk el a jövő utjából a gatz, — de tegyük ezt az egyetemes javító és újító munka nagy közösségében, a falusi önmegváltás illúziói nélkül.

Korvin Sándor

LEVELEK A VILÁGNÉZETRŐL

1. Az „Aranjuezi szép napok és még szebb éjszakák” c. vezércikk alatt (*Pesti Napló*, 1936, VIII. 2.) nem láttam nevet s így annál tárgyilagossabban intem Önt arra, mint névtelen vezércikkíró és megrendült polgári tömegek irányítóját: ha úgy érzi, hogy csakugyan veszendőben Van több évezred kulturája s hogy az idő kereke másfél évezreddel ment Vissza — akkor a tizenkettedik órának ez a fenyegető közelsége őszinteségre kötelez minden gondolkozó embert, de elsősorban azt, aki a legnagyobb veszély idején is irányító helyen áll.

„Most öt éve megdőlt a (spanyol) királyság, mely élete utolsó esztendeiben diktatúrával kísérletezett, azután jött a forradalom, a köztársaság és benne felváltva hol a baloldali, hol a jobboldali pártok uralma. A forradalmat a baloldal kezdte, az is kiáltotta ki a köztársaságot...” Nem komoly dolog, hogy a vezércikk hideg megállapításai így vetik fel a felelősség kérdését. Sőt nagyon emlékeztet annak a verekedő gyermeknek a védekezésére: „ugy kezdődött, hogy a barátom visszaütött...” Ha már fölvetjük a nagy kérdést: *ki kezdte?* akkor nemcsak az Alhambrák elhamvadt szépségeire kell emlékezni, de azokra az analfabéta tömegekre is, kik a magasabb kultúra és emberi jólét minden értékétől el voltak zárva és ha már a felelősség kérdéséről beszélünk, az emberi és írói lelkiismeret első követelménye az, hogy szép szavak áradatával ne kenjük el a tényeket... Hogy ez a háború nem imperialista okokért folyik, azt nehéz elhinni, mert a tőkés társadalmi rendnek ugyanazon területén belül is megvannak a maga imperialista céljai, ha nem földrajzi, legalább a profitterület művelése céljából s ha az olajkartell urai pénzelik a spanyol felkelést, az biztosan nem pusztán ideális elvi okokból történik... Persze lön is keserű gunnyal azt mondja, hogy itt világnézet harcol és gyujto-

gat. Igen: de ennek a harcoló világnézetnek geneziséjét és izmosodását nem lehet, nem szabad úgy leegyszerűsíteni, mint Ön teszi vezércikkében. Az „ábrándos aszkéták” és a „pocakos különcök” elméleteinek tárgyi előzményei is voltak. Ködlő elviségekből, egyéni hiúságokból még nem lesznek szünni nem akaró világnézeti harcok és ma már szinte közveszélyes félrevezetés a polgársággal ilyesmit elhíttetni akarni: „a kezdetben elegáns és ártalmatlan halandzsát lefordították a kocsmák nyelvére, az elvont, leszűrt filozófiából így lett káromkodás, szidalom, párttagsági díj, ökölbe szorult kéz... Így teljesült ki a világnézet...” Az a világnézet, t. i., mely ma harcol, gyujtogat és „mint tudatlan és elvtelen puhányt néz le mindenkit, aki elméleteken innen és hóbortokon túl él egyszerűen Ielkiségenek és testiségének törvényei szerint, dolgozik, eszik, iszik, alszik, színházba és moziba jár, cigarettázik és rádiózik, pénzt keres és költ és gyermekeket nevel azon az elmaradt polgári vonalon, amelyen élni ma jól tudjuk, hogy szellemi szegénység, na de mit csináljunk, ha mégis ebből telt ki a háború előtti világ egész gazdasága, szépsége és biztonsága...” Ez az elképesztően őszinte vallomás pőrére vetkőztetve mutatja az átlag-polgárt, aki bűnös nemtörődéssel élte, sőt áldelte a maga materiális életét, evett, ivott, aludt, nemzett és felszínes kulturával ápolta lelkiességét, üzleteket csinált, pénzt keresett és míg ősztonös telhetetlenséggel habzsolta fel az élet örömet, sose jutott eszébe, hogy napról-napra nő azoknak az egyéneknek, tömegeknek száma, akik elől éppen az ő mohóság zárta el az élet gazdaságát, szépségét és biztonságát... Az Ön vezércikke, ismeretlen polgártársam a nosztalgia elégikus hevületével idézi fel az aranjeuzi szép napokat és még szebb éjszakákat, azt a boldog időt, melyben még mindenkinek megvolt a maga helye: az egyik ember bankot igazgatott, a másik klinikát vezetett, a harmadik búzáat őrlött, a fantasztá pedig az ideg orvosok kezébe került, vagy a szép szelid államfőházba, ahol cigaretázhatott, diskurálhatott,... mert abban a régi jó időben — aurea prima sata est aetas — még parlamentarizmus uralkodott, melynek az Ön véleménye szerint is „vannak hibái, vannak hamis szokványai, magával hoz paktumot, folyosói intrikát, korrupciót is, páthoszt és cinizmust vegyesen, de mégis emberi intézmény,... szóhoz engedi jutni a tulsó oldalt is, pártokat és frakciókat minden világnézet nélkül egyesít a nemzeti gondolat békitő, testvériesítő hatalmában...” Most már „egyesbe” jutott a vallomás, csak azt nem veszi Ön észre, hogy többet árult el, mint amennyit akart és többet titkolt el, mint amennyit szabad A parlamentarizmus teteméhez idézi az új világnézetet, megfélelvezve arról, hogy az a törvényszerű intrika, korrupció, cinizmus szintén egy világnézet velejárója volt, annak a világnézetnek, mely Spanyolországban az Ön megállapítása szerint diktatúrával kísérletezett, azaz: próbálta bűneit és mulasztásait leplezni... Ön békés polgár, a letűnt szép idők idézője és kényelmetlenségnek érzi, hogy világnézeti választ elé állítják a körülmények. És azt szeretné önmagával is, másokkal is elhíttetni: semmi köze a világnézethez annak a harcnak, mely ma Spanyolországban folyik. „Vagy például komolyan hiszi valaki, hogy Lenin vörös kozákjai nyeregkápájuk fölött Marx Kapital-ját olvasták?” Nem, ezt senkise sem hiszi! És hogy az új világnézet harca mégis szakadatlanul tart, az legvilágosabb bizonyítéka annak, hogy a társadalmi és történelmi változásokat nem a fantaszták elméletei idézik fel, hanem a reális tények.

2. A „világnézet” szót sokan kimondják és majdnem ugyanannyian csak játszanak e fogalommal. Kevesen veszik észre, hogy ma a világnézet nem jelent valami csodálatos talizmánt, amit a nyakunkba függesztünk, hogy mentve legyünk minden rossz eshetőségtől. **Ma a világnézet az**

egyén szempontjából állásfoglalás, a közösség szempontjából tényeket, intézményeket jelent. Az érvényesülés pozitívumát vagy az elkallódás negatívumát. Baloldali vagy jobboldali világnézetnek egyaránt harc az eszköze, de lényege az, amit a győzelem után megad vagy megtagad. Aki el akar igazodni a mai társadalmi vajadásban, annak nemcsak a szavak értelmét, de a tények beszédét is kell értenie. Ezért érdekel, Asszonyom, az Ön írása, mely A Jövő Utjain utolsó számában jelent meg (*Anya és csecsemővédelem Szovjetországban*. M.-né S. Margit) és pedig annál inkább érdekelt, mert ugyancsak e lap egyik multévi számában a Harmadik Birodalom nőkérdéséről Ön irt egy helyszíni közvetítést. Ebben a beszámolóban Ön szembeszállt azzal a tévhittel, hogy a Harmadik Birodalomban visszafordult a történet kereke, de amiket elmondott, az mégsem jelentett pozitívumot. Azok a bizonyos jelszavak („A munka nemeseit.” — „Inkább a jellem, mint a tudat.”) épp úgy a misztika körébe tartoznak, mint az a tény, hogy az anyák a Führerrel áldatják meg gyermekeiket, Ön Asszonyom helyesnek találja, hogy mint a férfiakat, úgy a nőket is elterelik a szellemi pályáról, de nem mutatja meg, történik-e más megoldás annak a 600.000 leánynak a számára, aki évente elvégzi elemi iskoláit és nem tanul tovább? Hogy a tovább nem tanulás oka itt a pénzhiány? Ha így van, akkor a tovább tanulás alapja viszont mégis a vagyoni cenzus, vagyis hiányzik az egyéniségek alapján történő természetes szelekció. S ez a nőkre nézve kötelező államszolgálat, melyről Ön beszámol (s melyben pl. bankhivatalnoknőknek azért kell résztvenniök, hogy el ne bocsássák hivatalukból) kissé emlékeztet a munkahadsereg-re, hol a munkanélküliséget kényszermunkával enyhítik. S hogy ezek az új szellemben nevelt nők a nőemancipáció mozgalmával ellentétben nem csak a nemüknek, de nemzetüknek is használnak, az legalább is kétséges, ha meggondoljuk, hogy a magyar nőemancipáció első uttorói (Karacs Teréz, Veres Pálné, stb.) éppen azáltal használtak nemzetüknek, hogy szolgátságban tartott nemüket szellemileg felszabadították.

Az a nem palástolt rokonszenv, mellyel Ön, Asszonyom a mai Németország nőneveléséről ír, érthetővé teszi, hogy fokozott érdeklődéssel olvassuk mi a véleménye a mai Oroszországról, melyet hónapokig tanulmányozott a helyszínen s melyről a bölcs ember igazságszeretetével igyekszik beszámolni. Előre kell bocsátanom, hogy konzervatív magyar író tollából ritkán olvasunk oly’ objektív képet, mint amilyent Ön festett Oroszországról. Tárgyilagosságaról már a történeti előzmények felvázolása is tanuságot tesz. „Idehaza mindenki tudja — írja Ön — hogy az 1917. évi orosz forradalom csak egy láncszem volt több más, megelőző orosz forradalmak sorozatában”. Lehet, hogy idehaza tudják ezt némelyek, de még többen akarják tudomásul nem venni. És sokan nem óhajtják tudomásul venni azt sem, hogy a sorozatos forradalmak szenvedéseiben — kivégzés, börtön, száműzetés — az orosz nők is alaposan kivették a részüket és Ön, Asszonyom elismerésre méltó tárgyilagossággal állapítja meg: „amikor elismerésképpen a teljes jogegyenlőséget megkapták, bizvást elmondhatták magukról, hogy nem ajándékot kaptak.”

Tanulmánya két forrásból merít: Fannina Halle 1933-ban megjelent munkájából és saját tapasztalataiból. Az írott forrást a tapasztalattal gondosan ellenőrzi és a meglátott tényeket nem próbálja elleplezni. Meglátja a nőknek az élet minden vonatkozására kiterjedő jogegyenlőségét, mely nemcsak írott törvény, de élő valóság is. Amit olvasott és látott, azt még Stalin szavaival is kész alátámasztani: „Az asszonyok a lakosság legelmaradottabb rétegeiből ma a leghaladottabbak közé emelkedtek.”

A tőkés társadalmi rend asszonyainak helyzetére alig mondtak súlyosabb kritikát, ~~mint amilyent az Ön irásában~~ olvasunk: „Oroszországban a nők kenyérkereseti lehetőségeit nagyon megkönnyíti az a körülmény, hogy nemcsak az orosz multt¹hoz, hanem a mai nyugati jelenhez viszonyítva is kitűnő anya- és gyermek-védelmi intézményeik, törvényeik vannak.” És idézi Ön ezt a híressé vált rendeletet: „Az anya, mikor egy gyermeknek életet ad, szociális (értsd: a közösség érdekében való) munkát végez”. És Ön, Asszonyom egyáltalán nem habozik azokat a mi primitív viszonyaink közt szinte felmérhetetlen társadalmi előnyöket felsorolni, melyek az idézett rendelet morális értelméből következnek. Ingyenes, szociális gyógykezelés, a terhes nők kimélete a graviditás ideje alatt s a gyermek első évében, a gyermek születése előtt és után két-két havi teljes fizetéses szabadság, minden munkahely mellett bölcsőde, a bölcsődékben tiszta, jól táplált gyermekek. „Átlag tíz gyermek van egy dajka keze alatt, diétás nének főznek — szakácsnői segítséggel, természetesen orvosi, azaz orvosnői felügyelet van. A maximális gyermeklétszám egy orvosnő felügyelete alatt: 40 gyermek.” És — bevallom, Asszonyom — igen jól esik azt olvasni, hogy Ön az orosz gyermekvédelem morális jelentőségét is hangsúlyozza. „...Törvénytlen gyermek nincs, ez természetesen a házasságiog gyökeres reformját jelenti. E reform részletei a szovjet törvényhozás legtöbbet vitatott kérdéseire tartoznak, de annyit azok is kénytelenek elismerni, akik ennek a rendszernek nem hívei, hogy a törvénytelen gyermekek eltűnését nem kell gyászolni”. Egyházi házasságkötés nincs, „az orosz államhatalmat az életközösségi kapcsolatok csakis a gyermek szempontjából érdeklik” De nem a regisztrált házasságot is teljes jogerejűnek, gyermektartásra kötelezőnek ismerik el. És a régi világban vígan burjánzó ligák, melyek a leánykereskedelem és prostitúció meggátlására alakultak, még jobban felfigyelhetnek, Asszonyom az Ön irására, mely megállapítja, hogy a szovjet államhatalom ezt a kérdést jobban a lényegénél fogta meg. „És pedig sohasem a prostituáltat, hanem mindig csak a prostituációt lehet és szabad üldözni.” Ebből a logikus és morális alapelvből következik, hogy irgalmatlanul büntetik a leánykereskedőt, hogy az, „árut” igénybevevő férfi nevét közlik a munkahely vezetőségével s azt tapasztalják, hogy az ennek nyomában járó intés gátló erővel bír. A profilaktóriumokban pedig munkára képezik, orvosilag gyógyítják és a maguk megbecsülésére tanítják az elbukottat. Ugy látja Ön, Asszonyom, hogy ez a kérdés társadalmi, jogi, közegészségügyi szakkérdés és ezzel végzi helyzetrajzát: „Csupán azt említem még meg, hogy azt a moszkvai profilaktóriumot, melyet én 1935 szeptemberében láttam, úgy mutatták be nekem, mint amely 1936 májusában be fogja csukni kapuit — szukkreszcencia hiányában.”

¹ Ebben az utolsó állításában, — hogy ez egyszerűen társadalmi, jogi, közegészségügyi szakkérdés — súlyosan téved Ön, Asszonyom és egyébként objektív leírásai azt a reményt keltik fel bennem, hogy elég erős lesz arra, hogy tévedésétől megszabaduljon. A fizikai és erkölcsi prostitúció elleni küzdelmek és intézmények, melyeket Ön leirt, egy másik világnézetből következnek. A régi világnézetnek ezek — csupán adminisztratív problémái, de éppen ezért nem tudja őket megoldani. És csodálatos, — vagy talán nagyon természetes, — hogy Önt, Asszonyom a jól megfigyelt és jól leirt morális tények ellenére is fogva tartja az a régi világnézet, mely már pozitív tényekben semmi jót nem tud alkotni. Ezzel a szubjektív vallomással végzi ön objektív leírásait: „Most még egy kérdésre felelek, hol jobb élni, itt vagy ott és hogy mi az én személyes állásfoglalásom? Ez a kérdés persze elhagyja a tények területét

és világnézeti értékelési síkra tért át. Épp ezért a ráadandó válasz a lélek legmélyebb, mert irracionális rétegéből fakad. Ami engem illet, csak azt mondhatom, amit helyemben minden magyar nő is mondana: magyarnak születtem, a magyar nemzeti kultúrában óhajtok élni és meghalni."

Ezután a vallomás után igazán csodálkozással kell megállnunk. Az Ön helyszíni rajzából nem az a kérdés következik: „hol jobb élni, itt vagy ott?” — hanem az: „milyen erkölcsi és szociális viszonyok közt jobb élni?” Erre a kérdésre pedig a *tények* felelnek, melyeket Ön felvázolt, azok a tények, melyek a humanizmus, keresztényi szeretet s végredményben a magasabb civilizáció szempontjait igazolják. Azok a morálisabb lelkeségből fakadó tények, melyekről Ön beszámol, amint nem ártnak, sőt használnak a nőnek s gyermeknek s rajtuk át a nemzetnek, semmiféle ellentétbe nincsenek, mert nem lehetnek a nemzeti érzéssel és nemzeti kultúrával, tehát a magyar nemzeti kultúrával sem lehetnek ellentétbe. *A mélyebb szociális és erkölcsi tartalom csak használhat a nemzeti kultúrának* s ha Ön, Asszonyom pl. megállapítja, hogy az orosz nőknek „nemcsak az orosz multhoz, hanem a mai nyugati jelenhez viszonyítva is kitűnő anya- és gyermek-védelmi intézményeik vannak” — honnan meríti azt az aggodalmat, hogy ez az erkölcsi és szociális „plusz” ártna a magyar nemzeti kultúrának?

Ön, Asszonyom a lélek irracionális rétegeire utal és ezen az alapon — *a legnagyobb önellenmondásban* — véd egy olyan világnézetet, melynek a tényeit nem tudja védeni. És elutasít egy más világnézetet, melynek megnyilvánulásait elismerően értékeli. Próbálja meg, Asszonyom leírni magáról a dogmatizmus bilincseit s higgyen inkább a beszédes tényeknek, mint a irracionális varázsszavaknak. És rá kell majd jönnie, hogy *a magyar nemzeti kultúra is akkor teljeseedik ki igazán, ha nem az élettagadást, de az életigenlést szolgálja.*

3. *A szellemi erőt vagy a fizikai erőt illeti-e az elsőség?* — ez a kérdés is világnézeti síkra került és a berlini Olimpia harsogó ünnepei között teljes joggal vetette fel Karinthy Frigyes az elsőség és felelősség mértékének problémáját. „Owens dicsőségét nem vitatom, de nyilvánvaló, hogy sportban azok a fajták és törzsek a legerősebbek, melyeknek kultúrához és civilizációhoz legkevesebb közük lévén leginkább vannak rászorulva a testgyakorlásra” És nemcsak a szellemi, de minden komoly munkásnak panasza szól Karinthy e szavaiból: „Nektek könnyű, ti Berlinből visszatértek, kiki a maga mesterségéhez, senki nem követeli tőletek, hogy most aztán segítsetek a lassu és ügyetlen világon, ha olyan ügyesek vagytok, — de mi egy életen át érezzük a felelősséget és a hivatást, amit a szellem és lelkiismeret embere vállalt magára, reménytelenül, az élet gyakorlati oldalával szemben.” (Pesti Napló, 1936. VIII. 9.)

Ha jellemző a megriadt polgári írónak e kitörő panasza, még jellemzőbb az a csillagos cikk (P. N. VIII. 15.) mely a sport elsőségét védi a szellemi munka jogával szemben. Karinthy „védelme” és Szabó László „támadása” egyformán jellemzi a polgári mentalitást, mely meg sem kísérli a szellemi és fizikai erő kifejtéseket a *munka* szintézisébe foglalni és ezzel helyrehozni a régi mulasztást. A polgári író (és itt nem Karinthyre gondolok, hanem általában a polgári íróra) szinte egy évszázadon át nem vette észre, hogy minden munkát és minden munkás sorsát a szellemnek kell irányítania, hogy az élet minden terén a szellemnek *kellene* az anyagon uralkodnia —, a polgári író ezt nem látta meg, sőt anyhira leértékelte a „nem szellemi produkciókat”, hogy végül minden munka értékével együtt a szellemi munka megbecsülése is epek harmin-

cadjára került. Most aztán, hogy a törvívók, ugrók és boxolók nemzetisége kerül sztári magaslatra, egyszerre kalimpálni kezd a száz évig némán kushadó lelkiismeretünk. Az optimista Szabó László nem háborog a tribün mögött, mint Karinthy. Humoros cikkben tör lándzsát a tudomány, irodalom s egyéb másodrendű dolog felett s Karinthy idézett mondatát viszályára fordítva kijelenti, hogy: „Mi, akik u. n. szellemi munkával foglalkozunk másodosztályu emberek vagyunk és tulajdonképpen azért foglalkozunk a szellemiekkel, mert a fizikai munkára többé-kevésbé alkalmatlanok vagyunk”. S ezt az állítását még azzal a tétellel is alátámasztja, hogy „az ember ősi, valóban emberi ösztönei között nem szerepel a kultúra iránti vágy” és a szellem másodrendűségének bizonyítása során arra a következtetésre jut, hogy „a fizikai munka emberei nem kötelesek több szellemi munkást eltartani, mint amennyire szükségük van, s ők a túltermelésért legkevésbé sem felelősek, joguk van azt mondani, hogy nekünk tizzel kevesebb lírai költő is elég, mint amennyi Van, stb.” „A kereslet és kínálat nagy törvénye uralkodik az egész életben” — írja Szabó László és ezzel mintha igazolná azt, hogy maga az uristen már az első emberpárt is a tőkés társadalom szolgálatára teremtette. Ha el is fogadnók alapul, hogy „a fizikai munkások nem kötelesek több szellemi munkást eltartani, stb.” — ez még mindig nem igazolná, hogy egy vonagló, gyötrődő élet sztárjaivá tesszük azokat, akik — sem „szellemi”, sem „technikai” téren nem végeznek produktív munkát. De nem fogadhatjuk el, sőt elhárítjuk ezt a beállítást és — a lírai költőkre vonatkozó „szükségletet” mellőzve — hangsúlyozzuk, hogy a fizikai munkásoknak nem az a bajuk, hogy több szellemi munkást tartanak el, mint amennyire szükségük van, hanem az, hogy sok nemdolgozó embert tartanak el és hogy nem tarthatnak el több, sokkal több olyan szellemi munkást (orvos, tanító, művész, stb.), akikre testi és lelkiéletük teljessége kedvéért igenis szükségük volna.

Ime: a világnézet is a kereslet és kínálat nagy törvényének sodrásába került. S ma a *nyers erőnek* van kereslete. S az ujságíró, aki — ősi Ösztönét követve — a mai Magyarország egyik legműveltebb ujságírójává fejlesztette magát, — tagadja a szellem elsődleges szerepét s a kultúra ősi vágyát. A gyorslábu Achilles fontosabb volt szerinte, mint Homeros, aki a hőst megénekelte. Ha több helyen is átlapozta volna a nagy görög eposzt, rábukkant volna az Iliászban arra a részletre is, melyben már Homerosz is az erős Menelausz elé „helyezi” az okos Odyszeuszt. „Mikor mindketten álltak Menelausz magaslott ki széles válláival, ámde, amikor leültek, Odyszeusz látszott daliásabbnak... S amikor a gyűlésen beszélni kezdtek, kevés szóval harsányan szólt Menelausz... ámde, amikor a leleményes Odyszeusz szólalt meg, csendesen állt, szemét a földre szegezte, királyi pálcája meg sem mozdult kezében, de mozdulatlanul tartotta azt, mint egy együgyű ember, s ha valaki látta, gyámoltalan embernek nézhette volna őt, ámde, mikor beszéde megeredt s hópelyhek módjára ömlöttek belőle a szavak, akkor egy halandó se versenyezhetett volna vele, s akkor már csodálkozással néztük az alakját.” (Iliász III. 210. sor, stb.) Igen: már a hőskori költő is — *túl a nyers erőn* — meghódol a szellemnek s különbnek látja az okos Odyszeuszt, mint a *vállas* Menelauszt. Persze: akkor még más volt a világnézeti kereslet.

Kemény Gábor